

İSLAMİ DÖNEM TÜRK DESTANLARINDA “KÖTÜLÜĞÜN” MASAL UNSURLARI İLE TEMSİLİ: BATTALNÂME ÖRNEĞİ*

REPRESENTATIVES WITH THE FABLE ELEMENTS OF “EVIL” IN TURKISH
LEGENDS IN THE ISLAMIC PERIOD THE EXAMPLE OF BATTALNAME

Pamuk Nurdan GÜMÜŞTEPE**

Berna AYAZ***

ÖZ: “İyi” ve “kötü” kavramları, birbirinden bağımsız olarak değerlendirilemeyen ancak çoğu zaman da kesin çizgilerle birbirinden ayrılamayan kavramlardır. İnsanın kendisine ve çevresine zarar veren hususları ifade eden “kötü” ve “kötülük” kavramları, onun her zaman bundan kaçınmaya çalışmasına ve iyiliği aramasına neden olmuştur. Kaynağı pek çok farklı yerde aranan kötülük karşısında kaçınma ve iyiliğe ulaşma çabası içerisinde olan insanoğlu, kötülüğe dair algı ve kabullerini, ona karşı beslediği duygu ve tutumlarını, kendi hayatlarından, duygularından, düşüncelerinden, inançlarından, ideallerinden ve hayallerinden yola çıkarak meydana getirdiği sözlü anlatılara da yansımıştır. Sözlü anlatılar içerisinde “iyi-kötü” çatışmasından doğan ilk metinler, mitik metinlerdir. Onların bir devamı niteliğinde olan destanlar da bu mücadelenin farklı karakterler üzerinden çağlar boyunca işlendiği metinler olmuştur. Özellikle toplum hayatını derinden etkileyen yeni din kabulleri, İslamiyet’i kabul eden Türklerin anlatılarında da çeşitli algı ve kabullerin değişmesine veya farklı fonksiyonlar icra eden yeni motiflerin doğmasına neden olmuştur. İslamiyet’ten sonraki Türk destanlarından birisi olan Battal Gazi Destanı’nda (Battalnâme’de) da İslamiyet’in etkisi ile bu dini yayma gayesinden başka hiçbir amacı olmayan kahramanın, iyiliği sembolize ederken, karşısında savaştığı kâfir askerleri dışında, kötülüğü simgeleyen çeşitli fantastik-masalı varlıklarla da mücadelelerine şahit olunur. Bu varlıklar, destan metnine sadece olağanüstülük katmakla kalmamış, aynı zamanda mitik metinlerden itibaren sözlü ürünlere yansıyan iyi-kötü çatışmasının örneklerini de oluşturmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: İyi-kötü, Battalnâme, Battal Gazi, masal, destan, kötülük.

ABSTRACT: Concepts of “good” and “evil” are concepts that cannot be evaluated independent of one another but that most of the time cannot be separated from one another with certain lines. The concepts of “bad” and “evil”, which express matters that harm people themselves or their environment, have always led to attempts to avoid these and the seeking of goodness.

* Bu çalışma, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan “İslamiyet Sonrası Türk Destanlarında Masal Motifleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezindeki verilerden faydalanılarak oluşturulmuştur.

** Arş. Gör. - Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Ankara - nurdangumustepe@gmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi - Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Bandırma - bayaz10@gmail.com

Humanity, which is contained within the efforts to avoiding evil and reaching goodness whose sources are sought after in many places, reflects the perceptions and acceptances belonging to evil, the feelings and attitudes that it developed against that based on its own lives, feelings, thoughts, beliefs, ideals, and dreams towards the verbal narratives that it brought about. The first texts that emerged from the battle between "good and evil" within verbal narratives are mythical texts. Legends that are a continuation of these have become texts in which this battle rages on throughout the ages over different characters. Especially new religious assumptions that deeply affect the life of society cause various perceptions and acceptances in the narratives of Turks who had accepted Islam and caused the emergence of new motifs that perform different functions. In one Turkish legend after the conversion to Islam the Legend of the Battal Ghazi (Battalnâme), while the hero, who has no purpose other than the effect of Islam and the spread of this religion, symbolizes good, his battles with various fantastic-mythical entities that symbolize evil are witnessed, apart from the non-Islamic soldiers with whom he fights. These entities have not only added extraordinary significance to epic texts but have created examples of the battle between good and evil reflected in verbal products after the mythical texts.

Keywords: Good and evil, Battalname, Battal Ghazi, fable, legend, evil.

Giriş

İyi ve kötü kavramları, birbirinden bağımsız olarak ele alınmayacak iki hayati kavramdır. Her kavramın zıttı ile kaim olduğu dünya hayatında, iyi ve kötü olarak ifade edilecek durumlar da çoğu zaman birbirileri ile olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkarlar. İyi ve kötü her zaman kesin çizgilerle birbirinden ayrılmassa da kötülük kavramı, her zaman insanın kendisine ve çevresine zarar vermeye yönelik bir eylem olarak ele alındığından insani değerlerle birlikte anılan iyiliğin karşısına çıkan, her zaman yok edilmeye çalışılan ve karşı mücadeleyi gerektirdiği düşünülen bir kavramdır (Oğuz, 2011: 148).

Felsefi birer kavram olarak kötü ve kötülük, iyi olmayan, iyinin karşıtı ve kötünün niteliği olarak tanımlanmıştır (Hançerlioğlu, 1999: 1188). Kötülüğün, iyiliğin tam zıttı veya iyilik yokluğu şeklindeki bu tanım, en sık rastlanan akıl yürütmelerin başında gelmektedir.

İyilik kavramı ise Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde; "1. İyi olma durumu, salah, 2.Karşılık beklenilmeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem, ihsan, inayet, 3. Yarar veya elverişlilik, nimet" gibi anlamlarla karşılanmaktadır.İyinin ve iyiliğin, kötülüğün bulunmaması ile ifade edildiği de olur (TDK, 2011: 1237). İnsanın kendisine ve çevresine zarar veren eylemler, değerler olarak ifade edilen kötülük kavramının varlığı kâinatta daima iyiliğin karşısında yer almış ve insanı taraf olmak zorunluluğu içerisinde bırakmıştır. İyilik ve kötülük, yaratılıştan itibaren farklı insanlar, kavramlar, semboller tarafından temsil edilmiş, kendisine taraf bulmuş ve evren, bu tarafların mücadelesine sahne olmuştur.

Kötülüğün bir sorun olarak kabulü ve bu sorunun tanımlanma çabaları, Antik Yunana kadar dayanır. Kötülük kavramı görecelilik arz

ettiğinden herkesin üzerinde birleştiği tek bir tanımdan bahsetmek pek de mümkün olmamıştır. Kötülük problemi üzerinde duran teologların ve filozofların, kötülük hakkındaki fikirlerini iki ana yaklaşımın belirlediği görülmektedir. Bunlardan ilki, Tanrı'nın mutlak iyiliği fikrinden kaynağını alan, temeli Platon'a kadar uzanan ve özellikle St. Augustinus'un sistematize ettiği, "kötülük, iyiliğin olmaması halidir" tanımıdır. Bu düşüncede, Tanrı iyi olduğuna göre iyilik bir başına vardır, ancak kötülük var olabilmek için iyiliğe muhtaçtır. İyi, mevcudiyeti kendinde olduğundan iyidir ancak kötü, iyinin noksanlığında ya da yokluğunda ortaya çıkar. Dünyada kötülüğü barındırma görevi ise şeytandadır. Hıristiyanlık, ilk günah kavramından yola çıkarak, şeytanı müstakil bir güç kabul eder ve kötülüğü ona yüklerken İslami düşünüşte şeytan, müstakil bir güç, iyiliğin karşısındaki muktedir kutup değildir (Şen, 2012: 8-9).

Kötü ve kötülük kavramları bir başına olumsuz anlam değerlerine sahip olmaktan başka bu kavramların çağrıştırdığı anlamca yakın pek çok kavram da çoğunlukla aynı olumsuz anlam değerine sahiptir. Pek çok ulusun mitolojisinde Tanrılar, genel iyiyi ve genel kötüyü temsil ederler. Özellikle kötünün genel, en bilindik temsilcisi ise şeytandır. Hemen her ulusun yaratılış mitlerinde iyilik temsilcisi Tanrı'nın karşısında, yaratılmışları yoldan çıkaran ve kötülüğü temsil eden bir yaratık-şeytan vardır.

Mitik anlatılardan itibaren ortaya çıkan bu zıtlık mücadelesi, tüm sözlü anlatılarda iyi ve kötülüğü temsil eden kavramlar altında kendisine yer bulmuştur. Daha doğrusu sözlü geleneğe ait anlatılar, çoğu zaman bu mücadelenin ayrıntılı tahkiyesinden oluşmaktadır. Nitekim destanlardan, masallara, efsanelerden halk hikâyelerine neredeyse tüm sözlü geleneğe ait anlatılar, içeriğinde bir iyi ve kötü mücadelesi barındırmaktadır. Bu anlatılar içerisinde iyi ve kötüyü temsil eden kahramanlar değişse de özdeki mücadele aslında aynı kalmıştır. Temelde iyi ve kötü çatışması üzerine kurgulanan mitlerden itibaren tüm bu anlatılar Tanrısal olan, kabul gören, kutlu kabul edilen ile şeytana ait olan, zararlı görülen varlıkların mücadelesine sahne olmuştur.

Mehmet Aça'nın da ifade ettiği gibi, "kaynağı her nerede görülürse görülsün, kendi içinde her ne şekilde sınıflandırılırsa sınıflandırılısın "kötülük", insanoğlunun kaçmak isteyip de bir türlü kaçamadığı bir gerçekliktir. Hayatları boyunca kötülüğü çeşitli biçimleriyle yaşayan insanlar ya da insan toplulukları, kötülük ile ilgili algı ve kabullerini, ona karşı besledikleri ve sergiledikleri duygu ve tutumlarını, kendi hayatlarından, duygularından, arzularından, düşüncelerinden, inançlarından, ideallerinden ve hayallerinden yola çıkarak meydana getirdikleri sözlü anlatıları da yansıtmışlardır. İnsanların ya da insan topluluklarının büyük oranda kendilerini anlatıları bu tür anlatılar da "iyi" ile "kötü"nün mücadelesine yer vermeleri ve bu mücadele üzerinden mesaj

ya da ders aktarımında bulunmaları, sözlü anlatıların sadece eğlenmek/eğlendirmek ve hoşça vakit geçirmek/geçirtmek için oluşturulmadıkları dikkate alındığında, beklenen bir durumdur.” (Aça, 2016: 3-4). İnsanların kötülükle ilgili algı ve kabullerini, ona karşı sergiledikleri duygu ve tutumlarını yansıttıkları sözlü anlatılardan birisi de “iyi” ile “kötü” arasındaki çatışmanın yoğun bir şekilde anlatıldığı “destan”dır.

Türk destanları, özellikle de batı Türklerinin destanları, kendi içerisinde bir ayrıma tabi tutulduklarında ölçüt olarak İslamiyet’in kabulünün alınması, yaygın olan görüştür. Kabul edilen dinlerin toplum hayatını etkilemesi kaçınılmazdır. Bu etki, sözlü anlatılarda da kendisini açıkça gösterir. İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türk destanları şeklinde yapılan ayrımı kabul edecek olursak, iyi ve kötü mücadelesinin bu iki döneme ait destanlarda öz itibari ile aynı kalmasına rağmen, buna İslami düşüncenin etkisi ile çeşitli eklemeler ve değişiklikler yapıldığını da kabul etmemiz gerekir. İslamiyet’in, Türk kültür hayatını derinden etkilediği göz önünde bulundurulursa, kötülük algısının biçimlenmesinde ve kötülükle ilgili adlandırmalarda, İslami düşüncenin ve inanışın etkileri de tartışmasız biçimde ortaya çıkacaktır.

İslamiyet öncesi Türk destanlarında destan kahramanı herhangi bir dinin temsilciliğinden uzak, sadece Tanrı’dan aldığı kut ile, iyiliği ve doğruluğu temsil eden kişidir. Hakimiyetinin kaynağının ilahi olduğu iktidar tiplerine karizmatik iktidar denildiği göz önüne alınırsa İslamiyet öncesi Türk destanlarında da karizmatik iktidar tipinin yer aldığı anlaşılır. Mitolojik kaynaklarda bu karizmatik iktidarın lideri olan yöneticiye, iktidarı sağlamaştırmak adına olağanüstü özellikler atfedildiği görülür. Oğuz Kağan’da Oğuz’un vücut yapısının tarifi ve büyüme şekli buna en güzel örnektir (Kayabaşı, 2016: 56). İslamiyet öncesi Türk destanlarında bu karizmatik liderin mücadelesi; yeryüzündeki veya yeraltındaki çeşitli kötü yaratıklarla veya ideali olan cihan hakimiyeti ülküsüne karşı duran düşmanlarladır.

Türklerin Müslüman olması ile birlikte, bu cihan hâkimiyeti ülküsü ve alplık geleneği, “İlâ-yı Kelimet’ullah” ülküsüne ve gazilik geleneğine dönüşür ve böylece ikinci destan devri başlar (Cunbur, 1992: 38). Banarlı’nın ifadeleri ile Gazilik; “... Müslüman Türk kahramanlarının büyük ideali olmuştur. Hz. Muhammed’in ve ilk İslâm kahramanlarının dillere destan olmuş gazâlarına benzer gazâlarda bulunmak, Türk Müslümanlarının gönüllerini dolduruyor, bu gönüllerde büyük ve devamlı bir gazâ ruhu yaşıyordu. İslam imânından karanlıkta kalmış ülkelere bu imânın nurunu götürmek ve bu uğurda kâfirlerle savaşmak mânâsındaki gazilik, bu çağların kahramanları için, aynı imân uğrunda şehid olmak kadar büyük mazhariyet biliniyordu.” (1971: 296).

İlk dönem Anadolu gazileri arasında en tanınan kişi, Seyyid Battal Gazi'dir. Onun halk edebiyatımızda asırlarca etkisini sürdüren menkıbevi destanı "Battalnâme", Battal Gazi'nin cinlerle, cadılarla, devlerle yaptığı pek çok savaşların da anlatıldığı bölümleri ile masalları hatırlatan unsurlar barındırır. Bu destan, İslamiyet etkisinde oluşan bir metin olması münasebetiyle, İslamiyet'i temsil eden başkahraman Battal Gazi, dini yayma uğruna kâfirlerle giriştiği mücadelelerde sadece insanlarla değil, pek çok olağanüstü varlıkla da mücadele etmiştir. Destanda bu mücadelelerin anlatıldığı bölümler adeta bir masal havasına bürünmüştür.

Mitolojiden destana, destandan halk hikâyesine, pek çok tür aynı kültür ortamı içinde ortaya çıkıp gelişen halk edebiyatı türleri olarak zaman zaman birbirinden etkilenmiş ve birbirlerine kaynaklık etmiştir. Bu etkileşim, hemen hemen tüm halk edebiyatı türlerinde kendisini göstermiştir. Masal ve destan da birçok ortak unsuru bünyesinde barındırması noktasında dikkat çeker. Masallar, hayal ürünü ve olağanüstülüklerin; destanlar ise bir milletin teşekkülüne ait kahramanlıkların anlatıldığı, bir nevi tarihe kaynaklık eden anlatılardır. Destanlarda kahramanlıkların anlatıldığı bölümlerde birçok olağanüstü olayın cereyan etmesi, bu iki türü birbirine yaklaştırır. Nitekim bu olayların etrafında olduğu destan kahramanları da masaldaki kahramanlar gibi olağanüstü güçlere sahip kişilerdir. Hem yerüstü hem yeraltı dünyasını konu edinen bu iki tür, olayların geçtiği mekânlar ve kahramanları itibariyle de benzerlik taşırlar.

Tarihin belli bir döneminde toplumun başından geçtiğine inanılan olaylar etrafında gelişen destanlarda bazen olaylar anlatıcının hayal gücü ile fazlasıyla gerçeklikten uzaklaşabilir. Faruk Kadri Timurtaş (1965:578)'ın deyimi ile "Destanların bir kısmı inanılması mümkün olmayacak kadar hayaldir". Tarihten izler sunduğunu bildiğimiz destanlar hiçbir zaman tarihin aslı olarak kabul edilmemiş, tarihsel araştırmalara konu edilirken bu metinlere her zaman ihtiyatlı yaklaşılmıştır. Destanlarda olağanüstü özelliklere sahip kahramanların yaşadığı olağanüstü olaylar anlatılırken bazen akla hayale sığmayacak, gerçek hayatta karşılıklarını bulamayacağımız varlıklara ve kavramlara rastlarız. Bu noktada tarihin gerçek bir kesitinden esinlenerek teşekkül eden destanlardaki hayal unsuru olacak varlıklar okuyanlara masalların hayal atmosferini anımsatmaktadır. Nitekim bu zamana kadar da Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin, Prof. Dr. Esmâ Şimşek gibi isimler yaptıkları masal çalışmalarında, masalların destanlar ile olan ilişkisine-benzerlik ve farklılıklarına-özellikle değinmişlerdir. Yapılan tüm bu araştırmaların ışığında; masal ve destana türünün arasında sahip oldukları çeşitli motifler-şekil değiştirme, rüya, ağaç vb.-, pek çok olağanüstü olaya sahne olmaları,

kahramana yardım eden çeşitli tiplerin bulunması gibi yönlerden pek çok benzerliğin bulunduğu tespit edilmiştir.¹

Türk dünyası ile ilgili destan çalışmalarına bakıldığında da kahramanların kimi zaman masal dünyasına ait mekanlarda, masallardaki kötülük sembolü devler, canavarlar ve çeşitli yaratıklarla mücadele ettikleri görülür. Örneğin Altay Türkleri'nin destanı olan Maaday Kara'da yer alan yer altı dünyasına ait karakterlerden Abram Moos Kara Taacı, destan kurgusu içerisinde aktif rol alan ve yine destan kurgusu içerisinde diğer destan kahramanları ile devamlı mücadele içerisinde olan kötü karakterli bir tiptir. Abram Moos Kara Taacı, Maaday Kara destanında Altay kadın şamanlarının belki de en kötüsü ve en acımasızı olarak tanıtılmaktadır. Bu tipin destan kurgusu içerisinde bu kadar korkutucu ve acımasız olarak karakterize edilmesi, aynı zamanda destanda iyilik ve kötülüğün mücadelesinde önemli bir işleve de sahiptir (Bayraktar, 2014: 14). Kazak Türklerine ait kahramanlık masallarını (masallaşmış destan ve destan şeklindeki masalları) inceleyen Seyfullah Yıldırım, bu çalışmasında iki tür içerisinde kimi zaman ortak motifler olarak yer alan pek çok örnek tespit etmiştir. Bunlar içerisinde özellikle kötülüğün sembolü olarak yer aldığını söyleyebileceğimiz jalmavız; anlatılarda çoğunlukla yaşlı kadın şeklinde tasvir edilir ve çocukları çalarak yer. Bunun dışında; insan yutan ejderhalar, tek gözlü devler, mitolojik bir tip olarak yer altındaki ölümler ülkesinin sahibi olarak kabul edilen "Argı-aje (Erlik)"nin oğlu olarak kabul edilen ve masalarda yeryüzüne çıkarak insanları ve hayvanları bir çırpıda yiyerek yer altına indiği söylenen Ergejeyle gibi yaratıklar; bu kahramanlık masallarında kahramana engel olan kötülük sembolü masalsı yaratıklara örnek teşkil ederler (Yıldırım, 2012: 247, 259, 264).

İslamiyet'ten sonra teşekkül eden destanlar içerisinde ise özellikle Saltuknâme, Battalnâme, Hz. Ali Cenkeri (Cenknâme) gibi eserler masala ait pek çok unsuru barındırmaktadır. İslamiyet öncesi destanlarda daha mitik yansımalarını gördüğümüz iyi ve kötü mücadelesi, İslamiyet sonrasında da masal unsurları üzerinden sağlanmıştır. Battal Gazi Destanı üzerine çalışmaları olup neşrini de yapan Necati Demir bu konu ile ilgili şöyle demektedir: "Destanın asıl konusu savaş olmakla birlikte masal unsuru ve pek çok olağanüstülük eserde göze çarpmaktadır. Bu bakımdan Saltuk Gazi Destanı ile benzerlik gösterir. Battal Gazi, Hz. Hızır'la beraber hareket eder. Perilerle dosttur, onlardan zaman zaman yardım alır. Ejderha ve cadılarla mücadele eder. Vahşi hayvanları kendisine hizmet ettirir. Kaf Dağı'na ve Hindistan'a gider, göz açıp kapayıncaya kadar çok uzak yerlere ulaşır. Ateş onu yakmaz. Efsanevi kahramanların silahlarını kullanır." (2006b:50-51).

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Boratav, 1997:75-76; Sakaoğlu, 1973: 10-13; Şimşek, 1990: 10-12; Yardımcı, 2004: 257-258.

Demir'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bu metin içeriğinde barındırdığı pek çok fantastik unsur ile masal kahramanlarının yaşadığı mücadeleleri andıran çatışmalara yer vermektedir.

Bu çalışmada yaşamın başlangıcından günümüze dek savaşını gördüğümüz, dinlediğimiz ve izlediğimiz “iyi” ile “kötü”nün İslamiyet sonrasında teşekkül etmiş bir Türk bir destan metninde hangi sembollerle, varlıklarla ve şahıslarla ifade edildiği tespit edilmek istenmiştir. Bu kapsamda ele alınan Battalnâme, bir Arap kahramanı olarak görülen ve sonrasında Türk bir destan kahramanı haline dönüşen Battal Gazi etrafında teşekkül etmesi ile de ele alınan motiflerin zenginliği bakımından tercih edilmiştir. Battalnâme’de yer alan masala ait unsurlar içerisinden kötülüğü simgeleyenler üzerinde özenle durulmuş ve her biri başlıklar halinde iyiliğin karşısında yer aldıkları konumları itibari ile tek tek incelenmiştir.

Battalnâme’de İyi ve Kötünün Temsilcileri

Anadolu’daki destan geleneğinin ilk halkasını oluşturduğu belirtilen Battalnâme incelememize esas alınan destan metnidir. Bir Arap kahramanı olduğu bilinen Battal Gazi’nin kahramanlıkları etrafında oluşan bu destan metni, zamanla Anadolu’da bir Türk kahraman gibi sahiplenilmiş ve onun destansı kahramanlıkları asırlarca halk arasında anlatılmıştır. Selçuklulardan Osmanlıya, her dönem Battal Gazi destanına yeni motifler eklenmiş, yer yer olağanüstü vakalar, Battal Gazi’nin cinler, sihirbazlar, devler ve cadılarla yaptığı savaşlar da ilave edilince Battalnâme adeta bir masal havasına bürünmüştür. Battal Gazi, İslamiyet’i yaymak uğruna yeri geldiğinde Ra’d câzu, Güzende câzu gibi kâfir cadılarla mücadele etmiş, kimi zaman da devlerle, ejderhalarla savaşmıştır. Bu mücadeleleri bazen masallara has mekânlardan Kafdağı’nda, bazen yer altında, denizler altındaki başka âlemlerde yaşamıştır.

1. Zıttıyla Kaim Olan Kötülük Öncesinde İyiliğin Temsilcisi “Battal Gazi”

Battal Gazi Destanının yegâne iyilik temsilcisi Battal Gazi’nin kendisidir. Battal Gazi, Arap ve Türkler arasında çok yaygın olarak bilinen Battalnâme’nin başkahramanıdır. Yalnız bu destanda değil Türk ve Araplardaki diğer destanlarda da onun ismine rastlamak mümkündür. Türkler onu Battal Gazi ve Seyyit Battal Gazi, Cafer isimleri ile (Boratav, 1979: 344) tanır. Battal Gazi’nin tarihi ve menkıbevi hayatı iç içe girmiştir.

Battal Gazi’nin yaşadığı dönem ve hayatı hakkındaki bilgiler, katıldığı Rum savaşlarından elde edilmektedir (Say, 2009: 21). Köksal, Battal Gazi’nin İbn Asakir’e göre Emevilerin azatlı kölesi olduğunu, Arap soyundan geldiğini söylemiştir (Köksal, 1984: 37). İbrahim Sarar ise Battal’ın Emevilerin azatlı kölesi veya Emeviler zamanında VIII. yüzyılda dünyaya gelmiş bir kişi olduğunu ifade etmektedir (Sarar, 1997: 4).

Hakkında birçok menkıbe, inanış ve uygulama teşekkül eden Battal Gazi, hiç şüphesiz Battal-nâme'nin de ana kahramanıdır. Battal Gazi, destanda kahraman oluşunun dışında dinsel nitelikte de en öndeki karakterdir. Dinin temsilcisi olarak tanıtılan Battal Gazi, ahlâki özellikleri bakımından da önemlidir. Kendi menfaatini düşünmeyen, düşkünlere yardım eden, zâlimlerden hakkını alan Battal, İslâmiyet'in ahlâki değerlerini taşımaktadır.

Battal-nâme'nin ana kahramanı, cesareti ve yiğitliği ile öne çıkan Battal Gazi sadece destan kahramanı olarak kalmamış, halkın nazarında bir evliyaya dönüşmüştür. Anadolu'da Alevi-Bektâşi gruplar arasında ayrı bir yere sahiptir. Birçok yerde ona atfedilen makamlar ile ayak izi, taş ve mağaralar etrafında halk inanışları oluşmuştur. Destanda Hz. Muhammed'e kadar götürülen soyu, doğmadan Hz. Muhammed tarafından müjdelmesi, ona birtakım emanetler bırakılması, din için önemli görülen kişilerin eşyalarının verilmesi, peygamberlere mahsus birçok olağanüstülüğe sahip oluşu, onun yalnız "alp-eren" değil, evliya olarak da benimsenmesine gerekçe oluşturmaktadır. Onun bu özellikleri, daha sonra teşekkül eden destanlarımıza da yansımış, o destan kahramanları da kendilerine Battal Gazi'yi rehber edinmişlerdir. Bu durum, her Müslüman-Türk erkeğinin de neden Battal Gazi'yi kendilerine örnek aldığıının gerekçesidir (Atmaca, 2015: 116-117).

Battal Gazi, olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman olarak çizilmiştir. Mesela Cebrail, Battal'ın geleceğini Hz. Muhammed'e müjdeler. Burada Cebrail tarafından Hz. Muhammed'in müjdelmesi ona verilen kutsiyeti gösterir. Yiğitliği ve cesaretililiğiyle Hz. Ali ve Hz. Hamza'ya benzetilmiş ve portresi çizilmiştir: *"Çün hükmi-ri risalet tamam ola, iki yüz yıldan sonra bir yigit kopa, uzun boylu, hub yüzlü, buğday alınlu ola. Senin oğlanlarından şehri-Malatya'dan kopa. Adı Cafer ola. Pehlivanlıkda Hamza beraberli ola, heybetde Ali heybetlü ola. Ayyarlıkda Amir ve Ümmiyye'den ziyade ola, yanılız yörüyci ola, dört kitabı yad kıla. Çün avaz ile bir 105 nesne okuya, havadan kuşlar aşığa döküle. Cafer ol vilayeti guşade kıla. Kilisaların yıkup yerine mescidler ve medreseler yapa, dahi İstanbul'un kapusını aç, keşişlerin çigerin kebab eyleye. Resul'imün mübarek hatırı asüde olsun."* (Demir-Erdem, 2006a: 70).

Olağanüstü özelliklerle donatılan destan kahramanı Battal Gazi, İslamiyet'i yaymak uğruna girilen mücadelelerde iyiliğin baş aktörü olarak karşımıza çıkar. Bu mücadelelerinde onun en önemli yardımcıları olan Abdülvehhab Gâzi ve Ahmer Tarran (Ahmet Turan), lalası Tevabil ve atı Aşkar'ı da iyiliğin kötülüğe karşı mücadelesinde temsilciler olarak görebiliriz. Ancak konumuz iyilikten ziyade kötülüğü temsil eden masala ait unsurları tespit etmek olduğundan bunların sadece isimlerini anmakla yetineceğiz.

Destanda Battal Gazi, Tanrı tarafından seçilen ve onun peygamberi tarafından müjdelenen bir kahraman olarak "iyilik" kavramının merkezine konumlandırılmıştır. O hem yiğitliği, alplığı ve kahramanlıkları ile hem de temsil vasfına haiz olduğu dini kimliği ile ideal olanı simgeleyen kişidir. O, peygamber soyundan gelen "seyyit" birisidir. Peygamber soyundan geliyor olmak, ona Tanrı tarafından bahşedilmiş bir ayrıcalık ve kutsallıktır. İçinde yaşadığı toplum tarafından bir kurtarıcı olarak görülür ve akla hayale sığmayacak kahramanlıklar gösterir. Tüm bu özellikleri, onu iyi-kötü mücadelesinde iyiliğin yegâne temsilcisi olarak görmeye yetecek niteliklerdir.

Battal Gazi'nin mücadele ettiği kâfir insanlar topluluğu dışında kalan düşmanları, çalışmanın asıl konusunu oluşturan masal dünyasına ait varlıklardır. Bu varlıkların temsil ettiği kötülük, Battal Gazi'nin nezdinde aslında İslamiyet'in karşısında olmak üzerine kurgulanmıştır.

2. Kötülüğün Temsilcileri

2.1. Devler

2.1.1. Battalnâme'de geçen karı dev:

Battal Gâzi'nin Mihrâseb ve kavmi Müslüman olsun diye, onun kızını esir eden karı devi yakalamaya söz vermesi sonucunda peşine düşmüş olduğu kadın devdir.

Ancaf ile Battal Gazi Saraya gelirler. Ayn on dördü gibi bir kızı burçta bekler görürler. Kız Battal Gâzi'yi tanır ve onları saraya alır. *"Dîvin sarâyına girdiler, kırk ayak nerdübân çıkdılar ve yedi perde dahı Seyyid içeri geçdi. Andan sarayın içine girdiler. Seyyid gördi kim birbirine karşı dört suffe şeddat-ı taht kurulmuş, sağında solında hücreler, altun ve gümüş. Seyyid kızı eyitdi: "Simdi ol karı div kandadır?" Kız eyitdi: "Ey şâh-ı cihan! Bu tahtın altında bir kuyu var, her dem mel'ûn gelür, bu kuyuya girer gider, bilmezem anda neyler?" didi.*

Hemân-dem Seyyid ol tahtı yabana atdı ve gördi kim bir kuyu, nerdübân asılmış. Kırk ayak nerdübânı tutup aşığa indi, gördi kim karanulık. ..." (Demir ve Erdem, 2006a: 212-213).

Battal Gazi, kuyu içinde uçsuz bucaksız bir deniz kenarında kalır. Bir balık gelip ona yardım eder ve öteki kıyıya geçirir. Seyyid Battal Gâzi, bir köşke gelir ve devin esir ettiği kızları görür. Dev geleceği an her biri korkuya kapıldığında Battal Gâzi de saklanıp bekler: *"Gördi kim bir karı dîv çıka geldi. Başı tonuz başına benzer, kulakları fil kulağına benzer ve pençeleri arslan pençesine benzer. Kuyruğı ejderhâ kuyruğına benzer ve iki arslan iki eline almış, birbirine öyle urdı kim pâre pâre oldılar. ... ol şâh-ı evliyâ Seyyid hazret bir kez nara urıp irdi, laîne koltuğı altından tig-ı Dahhâk'ı şöyle çaldı kim la'în iki pâre oldi. Bir âvaz geldi kim: "Egerer isen bir dahı çal!" didi. "Ol*

Seyyid eyitdi: "Ey lâ'in! Senin çalmağın ancak, budur!" didi." (Demir ve Erdem, 2006a: 212-213).

Battalnâme'de geçen bu kadın dev ile ilgili anlatılanlar, masal devinin özelliklerine dair pek çok ayrıntıyı bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle bu bölümde anlatılan devin yaşadığı yere ulaşmak için, destan kahramanının katlandığı zorlu yolculuk dikkati çeker.

Masallarda devler, çoğu zaman insan muhitinin dışında, çok sınırsız mesafelerde yaşarlar. Masal kahramanı uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra onların yaşadığı yere varır, bazıları da yer altı dünyasında yaşarlar ve bir kuyudan bu dünyaya inerler (Öztürk, 1986:135). Battal Gâzi'ye devin tahtın altındaki bir kuyuya indiğini, oradan nereye gittiğini bilemediğini söyleyen kız, onun bir kuyu içerisinden yaşadığı yere ulaştığının bilgisini verir. Tahtın altında yer alan kuyu, adeta devin sarayına giden yola açılan bir kapıdır. Kuyunun içinde uçsuz bucaksız bir derya, bu deryanın karşı kıyısında ise devin köşkü bulunmaktadır. Taner (1993:229), masallarda devlerin yaşadıkları yerler ile ilgili: "Sarayları ya da yedi odalı, kırk odalı evleri vardır. Kendi yiyeceklerini ya da bazı ihtiyaçlarını yapması için padişahın kızlarını veya güzel bir kızı kaçırıp evine, sarayına kapatırlar." der. Buradaki dev de Mihrâseb'in kızını ve diğer beylerin kızlarını kaçırmış kendisine kul etmiştir.

Kadın dev olmasına rağmen şekli diğer devlerden biraz farklıdır. "Gördi kim bir karı dîv çıka geldi. Başı tonuz başına benzer, kulakları fil kulağına benzer ve pençeleri arslan pençesine benzer. Kuyruğı ejderhâ kuyruğına benzer ve iki arslan iki eline almış..." ifadelerinde, kadın devin ejderha gibi bir kuyruğu, fil kulaklarına benzer kulakları olduğu ve başının domuz başına benzediği söylenmiştir. Devler ile ilgili diğer bir önemli bilgi de Battal Gâzi'nin devi öldürmek için ona kılıç vurması sırasında ortaya çıkar. Devler ilk vuruşta ölmelidirler. Eğer ki ölmezlerse, kahramandan onlara ikinci kez vurmalarını isterler. Masal devleri bu ikinci vuruşla ölümsüzlük kazanmaktadırlar (Bakırcı, 2014:43). Battal Gâzi'nin ilk kılıç darbesini yiyen kadın dev de ondan ikinci kez vurmasını ister. Çünkü bu sayede iyileşecek ve ölümsüzleşecektir ancak, Battal Gazi, tecrübesi ile bu oyuna gelmez ve bir daha kılıç çalmaz. Bu sayede dev kurtuluşu olmayacak şekilde helak olur.

Destan metninde genellikle Battal Gazi'nin karşısına çıkan devler, onun için düşman kategorisinde yer alan yaratıklar olmuş, kötü ve çirkin şekilde tarif edilmişlerdir. Bu bölümde yer alan kadın devin sureti anlatılırken de domuza benzetilerek anlatılması, onun kötülük timsali bir yaratık olduğunun adeta ispatıdır.

2.1.2. Ancaf ile Azraf

Mihrâseb ile Battal Gazi konuşurken Mihrâseb taptığı putun acizliğini anlar ve Battal'a bir devin elinde tutsak bulunan kızını kurtarırsa

Müslüman olacağına söz verir. Battal Gâzi devin yerini sorar. Behnam vezir, kendisini oraya iletebileceğini, ancak yolda iki siyahî büyük dev gibi kişilerin bulunduğunu söyler. Bunlardan birisi Ancaf'dır. Onun yanına vardıklarında olanlar şöyle anlatılır: *"Seyyid gördi kim bir herif kırk arış kadd-ı kâmeti var ve bir büyük taş delmiş, bir ağaca geçürmüş, 'amûd idinmiş...' Ancaf'ın ardından irişdi. Gögsine bir muşt öyle urdı kim 'Ancaf yedi adım yer tepesinin üstüne mu'allâk yıkıldı. Turu gelince Seyyid hazret tîz sakalın doladı, hançer bogazında kodi. 'Ancaf eyitdi: "Sen kimsin kim benim gibi ejderhâyıbir yumrugla yıkdın?" didi. Seyyid hazret ol dem kendini bildirdi: "Tâz îmân getür!" didi. 'Ancaf aman diledi, Seyyid'in mübarek ayacağına düşüp yüz sürdi, Müsliman oldı. Şâdlıkla Seyyid'e kul oldı, kulağın deldi halka geçürdi..."* (Demir ve Erdem, 2006a: 211).

Ancaf Müslüman olduktan sonra Şerif ile birlikte Mihrâseb'in kızını kaçırın devin sarayına doğru yola çıkarlar. Yol üzerinde kardeşi Azraf'ın olduğunu, onun da kendisi gibi Müslümanlığı kabul edeceğini bildirir. Azraf ile yaşananlar ayrıntılı olarak anlatılmaz. Tıpkı Ancaf ile yaşananlar gibi, olayların tekrarlandığı söylenerek geçilir. Battal Gâzi'nin onu da kulağına küpe takarak kendisine kul ettiği ifade edilir.

Burada, bahsi gecen Ancaf ve Azraf kardeşlerin dev olduğu konusunda kesin bir ifade ya da dev tanımlamasına rastlanmaz. Ancak bir ağacı yerinden söküp bir taşın ortasından geçirip, kendisine sütun yapan bir varlığın dev olabileceği düşüncesi kabul edilebilir. Bunlar iki dev kardeş olarak, Battal Gâzi'nin asıl ulaşmak istediği "karı dev"e giden yol üzerinde yaşayan yaratıklardır. Battal Gâzi ile Ancaf arasında geçen mücadele ayrıntılı olarak anlatılmış, Ancaf'ın kendisi kadar heybetli bir yaratığı yenen Battal'a hayran kaldığı ve kendisini ona adadığı ifade edilmiştir. Battal Gâzi'ye kul oluşunu da kulağını delip bir küpe takarak göstermiştir.

Bu dev(ler), masalarda kahramana zarar vermek üzere ortaya çıkıp, daha sonra masal kahramanının zekâsı, erdemi, dürüstlüğü veya kuvveti karşısında yardımcılık görevi üstlenen karakterlere örnek olarak kabul edilebilir. Battal, kızını devden kurtarınca Mihraseb sözünde durur ve tüm halkıyla birlikte Müslüman olur. Devden kızı kurtarma yolu ile Müslümanlığa bir tebaa kazandıran Battal Gazi için bu dev, bir kavmin Müslüman olması yolunda mücadele edilecek düşmanı simgeler.

2.1.3. İnsan Yiyen Devler

Battalnâme'de geçen bu devler, Battal Gazi'nin oğullarını kaçırın devlerdir. Battal Gâzi, oğullarından bir haber alamadıkça üzülür ve Tikfur'a onların halini sorar. Tikfur da şöyle anlatır: *"Ey şah-ı cihan! Bizi dîvler kapdılar, bu araya getürdiler. Sizin ogullarınız bile idiler ve bir kuyu kazdılar. Şol tenevvür resminde od yakdılar. Bizi anda püryân ideler. Yiyeler ve elimiz ayığımız dahil bağladılar. Ol dem hava yüzünden bir gavga kopdı ve tarraklar çatladı, kılıçlar oynadı, bizi kapdılar. Birazdan bir dîv geldi, beni kapan periyi*

öldürdi ve beni aldı, gitdi. Ayruk bilmezem.” didi.” (Demir ve Erdem, 2006a: 278).

Burada bahsi geçen devler, onların insanları yemek olarak görmelerine ve pişirip yemelerine örnek olarak gösterilebilirler.

Kahramanın devle mücadelesi motifi, destanlarda da rastlanılan bir motif olsa da daha sık Anadolu masallarında karşılaşılan bir motiftir. Geçiş dönemi ürünlerinden olan Dede Korkut Hikâyeleri’nde de dev tipi, “Basat Depegözi Öldürdüğü Boy” adlı hikâyede karşımıza çıkar. Burada bahsi geçen dev örneği, tek gözlü ve kötü huylu bir devdir. Bir çobanla peri kızının ilişkisinden dünyaya gelen Tepegöz; çok hızlı büyür, çocuklara saldırmaya ve insanlara zarar vermeye başlar. Oğuz ilinden kovulduktan sonra, tam da devlere uygun şekilde yüce bir tepeye çekilir ve yollar kesip insanları yemeye başlar. Dede Korkut ile yaptığı anlaşmaya göre günde iki adam ile beş yüz koyunu yemek için Oğuzlardan alır. Sonunda Basat tarafından öldürülür (Ergin, 2011:206-215). Buradaki dev, dünya edebiyatlarında da ortak bir dev motifi olan “Tepegöz” tiplemesidir. Türk destan geleneği içerisinde bu olumsuz tek gözlü tip, destanî gelenekle bütünleşmiş hatta kendisine İslami destanlarda da yer bulmuştur. Bu destanlar içerisinde tek gözlü Şeytan olarak ifade edildiği tespit edilmiştir (Yıldız, 2010:42). Anlatılanlardan hareketle, Anadolu destancılık geleneğine geçişte ilk örnek hikâyeleri barındıran Dede Korkut Hikâyelerinin motifler konusunda da bu öncülüğü yaptığı anlaşılmaktadır.

İslamiyet’ten sonraki Türk destanlarından Battalnâme’de tespit edilen dev ile mücadele motifi,dini yönü ağır basan kahramanın ya da alperenin, İslamiyet’ten önceki Türk destanlarındaki Canavar gergedan ile mücadele eden Oğuz Kağan gibi, Erlik ile ve yeraltındaki diğer varlıklarla mücadele eden Maaday-Kara gibi hünerlerini, yiğitliğini ispatlamasına imkan vermiştir. İslamiyet’i yaymak uğruna sadece yeryüzüne değil, yeraltı âlemine, Kaf Dağı’na, Hint’e, Asya’ya ve hatta cinler âlemlerine bile seyahatlerde bulunan destan kahramanları, bu uğurda kimi zaman devlerle bile mücadele etmiş, hatta bazen onları dahi Müslüman etmişlerdir. Bazı bölümlerde de tıpkı masallarda önce kahramana saldıran, ancak daha sonra iyi bir karaktere dönüşen devler gibi olumlu özelliklere bürünen,bir anlamda “kötü”den “iyi”ye tahavvül edendevlere de rastlanılmıştır.

2.2. Cadı/Câzu/Büyücüler

2.2.1. Harûs Câzû

Battalnâme’de geçen bu câzûnun masallarda sıkça rastlanılan geleneksel cadı modeline uygun olduğu göze çarpar. Metinde onunla ilgili kısımlarda ayrıntılı tasvirlerle yer verildiği görülür.

Battal Gazi’nin savaştığı kâfirlerden birisi olan Kayser Esatur, Battal Gazi’yi yenmeye bir çare bulamayıp yanındakilere danışır.Veziri Hârut

ona;Kılan denilen yerde yaşayan, adına Hârus denilen ve Şengel câzunun oğlanlarından olan bir câzuyu önerir. Ancak o câzunun bu kavmi kırıp geçirebileceğini söyler.

Kayser vezirini dinler, ferman yazılır, Hârus davet edilir. Çok geçmeden Hârus'un ulaştığı haberi gelir: *"Hârus câzû geldi." dediler. Esatur-ı Kayser câzûya karşı çıktı. Gördi kim hava yüzünden bir kavm peyda oldu. Ba'zıları tonuza binmişler ve kimisi ejderhaya binmiş ve birer yılanı kamçı idinmişler. Her birisi birer suretde, âdem yüzlerine bakamaz. İfritler çıka geldiler ve sahra yüzünde kondılar. Anların kohularından âdem yanlarına varamazdı."* (Demir ve Erdem, 2006a: 243).

Câzû ile konuştuklarında Harus câzû, Battal hakkında bilgisi olduğunu ve onu kendinin alt etmesinin zor olduğunu söyleyerek başka bir câzûyu önerir. Önerdiği câzunun adının Güzende câzû olup bin Battal'a bedel olduğunu anlatır. Hemen o câzûya haber yazılır. Güzende câzû gelmeden önce Hârus câzu İslam askeri ile mücadeleye başlar. Ardından olanlar şöyle anlatılır: *"Ol dem Hurus-ı câzû sundı, yerden bir avuç toprak aldı ve bir efsun okudu. Mü'minlerin üzerlerine saçdı. Ol dem bir zulûmat karanuluk oldu. Mü'minlerin üstüne çökdü, elleri bağlandı ve takatleri tâk oldu. ... Seyyid hazret dahi ol dem câzûnun üstüne çıka geldi. Hârus-ı câzû diledi kim kaça ve nece efsun okudu, çare idemedi. Seyyid irişdi, câzûnun boynına bir kılıç urdı kim câzûnun başı künbed gibi önüne düşdi. La'în câzûnun canı cehenneme gitdi. Çün câzû öldü, 'alem gine münevver oldu. Zulûmat aradan gitdi..."* (Demir ve Erdem, 2006a: 246).

Burada anlatılan câzûlar hakkında kullanılan ifadelerden; onların uçtukları, uçarken domuzlara ve ejderhalara bindikleri, ellerinde yılanı kamçı edindikleri ve çok pis koktukları öğrenilmektedir. Ayrıca bu câzû, Şengel câzû adındaki başka bir câzûnun oğullarından biridir.

Hârus câzu ile Battal'ın mücadelesinde, aydınlık ve karanlık arasındaki ezeli karşıtlığın oluşturduğu zıtlıktan faydalanılmıştır. Karanlık, daima kötülük ile nitelenen bir kavram olmuştur. Hârus câzu eline aldığı toprağı efsunlayıp Müslümanların üzerine attığında karanlık çökmüş, lakin efsunları Battal'a kâr etmemiş ve yok edilmiştir. Hârus câzucan verdiğiinde, *"...âlem gine münevver oldu. Zulûmat aradan gitdi..."* sözü ile karanlığın, özünde kötülüğün temsilcisinin kaybetmesi ve Battal Gazi'nin, aydınlığın, yani iyiliğın kazanması temsil edilmiştir.

2.2.2. Güzende Câzû

Harus câzûnun Battal'ı yeneceğini düşündüğü ve kendisini çağırdığı câzûdır. Battal Gazi'nin düşmanı Esatur'a Güzende câzûnun geldiğı haber verilir. *"... Güzende câzû bu denli câzû 'askeriyle çıka geldi, la'inler böyle heybet-ile geldiler kim görenlerin 'aklı çak oldu ve her biri bir şekilde bed kohularından âdem kıtlarına varamaz."*

Güzende câzu Esatur'a, dev ve perilerin dahi kendisinden korktuğunu, Battal'ı da yanındakilerle birlikte helak edeceğini söyler. *"...Güzende câzû dahi bir zi'net-i lika mel'ûn ol dem meydâna girdi. Kırk arış kadd-i kamet birle ve bir gergedana binmiş ve bir kara yılanı kamçı ve bir kara palas geymiş ve dört yüz kendi gibi mel'ûn câzûlar yanında cümlesinin ağızlarından ateş çıkar...Andan la'in el urdı, koynundan bir taş çıkardı, ateş gibi yanar ve bir efsun okudu. Seyyid'in üzerine pertâv eyledi, Seyyid'i od kapladı, ateş içinde kaldı ve ejderhâlar peydâ oldı. Seyyid hazret Hızır peygamberin du'asın okudu, üfürdi. Câzûlık bâtil oldı."* (Demir ve Erdem, 2006a: 247).

Daha sonra Seyyid Battal Gazi, câzûnun gözüne bir ok saplar. Câzû, feryat figanla yere iner ve Battal'ı kapmak ister. Sol gözüne de bir ok saplanınca câzû iyice helak olur ve Seyyid Battal kılıcıyla onu iki pare eder.

Burada bahsi geçen Güzende câzû, Battalnâme'de geçen en büyük ve korkunç câzûlardan birisidir. Bu yaratık hakkında bilgi veren şu cümleler, okuyucunun onun özelliklerini ayrıntılı bir şekilde tasavvur etmesini sağlamaktadır: *"...bed kohularından âdem kıtlarına varamaz."*, *"Kırk arış kadd-i kamet birle ve bir gergedana binmiş ve bir karayılanı kamçı ve bir kara palas geymiş..."*, *"cümlesinin ağızlarından ateş çıkar..."*.

Bu cümlelerden ve diğer anlatılanlardan anlaşılacağı üzere, Güzende câzû oldukça uzun bir boya sahip, bir gergedana binmiş, uçabilen, ağzından ateşler saçan, elinde bir yılanı kamçı edinmiş, karalar giyinmiş bir yaratıktır. Devlerin ve perilerin bile ondan korktuğu söylenen bu câzû da sonunda Battal Gâzi'ye yenilmekten kurtulamamıştır. Battal Gazi, Hızır'ın duasını okuyarak câzûnun yaptığı sihirleri bâtil eylemiş ve onu kılıcı ile paramparça etmiştir.

Genellikle karanlık güçleri, suç ve kötülüğü sembolize eden kara renk, Güzende câzuyu tarif ederken sıkça kullanılmıştır. Güzende câzû; kötü kokan, kara renkte giyinmiş, eline kara bir yılanı kamçı edinmiş, ağzından ateşler saçan bir varlık olarak masallardaki kötülüklerle dolu hayal dünyasından bir motif olarak bu destanda yerini almıştır. Şahsında İslamiyet'i temsil eden Battal Gazi'nin, Hızır'ın duasını okuyarak câzuyu bertaraf etmesi, onun temsil ettiği dini kimliğin kendisine yüklediği bir misyondur.

2.2.3. Kırtas (Kartas) Câzû

Hârus câzûnun ordusundaki önemli câzûlardan birisidir. Güzende câzû gelmeden önce Battal Gazi ve İslam ordusu ile yapılan savaşta yer almıştır. Onunla ilgili Battalnâme'de geçen kısım şöyle anlatılır: *"Anın ardınca Kırtas câzû meydana geldi. Ol la'in dahi câzûlık eyledi, kâr kılmadı. Anı dahi 'Abdü'l-vehhâb Gazi bir kılıç ile iki pâre eyledi."* (Demir ve Erdem, 2006a: 246).

Bu câzû, Battal'ın gaza arkadaşlarından Abdü'l-vehhab Gazi tarafından bertaraf edilmiştir.

2.2.4. Büyücü Kadın (Güzende Câzû'nun Karısı)

Oğulları kaçırılan Battal Gazi, onları arar iken yolda domuz çobanı olan bir oğlan ile karşılaşır. Burada bahsi geçen câzûlar hakkındaki bilgiler, bu çobanın ağzından anlatılmıştır: *“Ol yigit eyder: ... Bir karı cazı geldi, bir efsun okudu, elimiz ayagımız tutmaz oldu ve beni bağladı ve kamu yarenlerim öldürdi. Uş kırk yıldır kim bunda esirim ve ol câzû karıdır ve Guzende câzûnın avratıdır ve erin Seyyid-i Battal-ı Gazi öldürmüş ve la'înin şimdi iki oğlu vardır.”* (Demir ve Erdem, 2006a: 259).

“Ol dem nâgâh bir gulgûle dahı peydâ oldu. Yigit âh eyledi, eyitdi: “Uş geldi!” didi. Seyyid hazret gördi kim ifrit şekillü bir câzû yalnızcak. Çün Seyyid'i gördi, la'în kakhaha ile güldi. Andan eyitdi: “Ey Battal! Bunda neylersin? Vay ki ben seni bunda buldum. Kanı Guzende câzû kim benim erim idi. Anı dahı öldürdin ve ogullarımı öksüz koydın. Bu gün ben dahı seni öldüreyim.” deyüp la'în bir efsun okudu. 'Âlemi zulûmât kapladı. Seyyid'in üstünü od kapladı. Seyyid hazret Hızır peygamberin du'asın okuyup kendine üfürdi. Câzûnın sihri ayruk batıl oldu.” (Demir ve Erdem, 2006a: 259-260).

Ardından Battal ile câzû karı savaşmaya başlarlar. Battal, Hızır'ın verdiği oklar sayesinde, onu da tıpkı kocası Güzende câzû gibi gözünden vurur ve ardından başını kesip helak eder.

Anlatılanlara göre bu câzû, erkek câzûlardan Güzende'nin karısıdır ve aynı zamanda iki de oğulları vardır. Buradan hareketle câzûların da kadın ve erkeklerden olabildiğini, evlenip çocuklara sahip olabildiği söylenebilir.

Bahsi geçen câzunun şekli tarif edilirken “ifrit şekilli” tabiri kullanılarak evrendeki tüm kötülüklerin esas temsilcisi olan şeytana yapılan bir gönderme söz konusudur. Bu câzu da okuduğu efsun, yaptığı büyü ile alemi karanlığa büründürür, Battal Gazi'nin etrafını da ateşler sarar. Karanlık ve ateş, kötülüğün askeri olan câzu için mücadele unsurudur. Ancak ideal bir dini kimlik savunucusu ve Tanrı'nın yardımı karşısında bunun da bir etkisi kalmaz ve yok olmaya mahkum olduğu görülür.

2.2.5. Hilal Câzû

Battal Gazi'nin, oğullarını kaçırdığını düşündüğü câzû, Hilal câzûdur. Server, ona haber etmesi için adamlarından birini yollar, ancak câzû onun başını keser ve Battal'a geri yollar. Bu olaylar metinde şöyle anlatılır: *“Ben dahı dilerim ki sizin birinizi Hilal câzûya gönderem. Benim ogullarım bana virsün.”* didi...”

“... önünde Hilal câzû kırk bin kadar ifrit câzûlar ve dîvler bilesince kendisi taht üzerinde oturur... Hilal câzû çün anı gördi, la'în tahtını havaya

götürdi. Hava yüzinde câzûluga başladı. Seyyid hazret dahi çün anı gördi, Hızır'ın du'asın okudu ve mübarek eline yayın aldı, bir ok kirişde kodı. Andan Hilâl câzûnın gövdesine pertâv eyledi. Ok dahi câzûnın tahtına geçüp ve eline dokandı, la'înin kulağın yardı, çıkup öte yanına geçdi. la'în bir kez gıgırdı. Havadan şöyle indi kim diledi, Seyyid hazretini kapa havaya götüre.” (Demir ve Erdem, 2006a: 275-276-277).

Daha sonra Battal Gazi kaçan câzûyu, Seyyid Hızır'ın yardımıyla sarayında tekrar yakalar. Hızır duasını okuyup oku attığında cadının elini koparır. Hızır duasını okuyunca cadı, câzûluklar yapamaz. Gâzi onu Süleyman tahtı üzerinde yatarken yakaladığında ona oğullarını sorar. Hilal câzû, Battal Gazi'ye oğullarını perilerin kaçırdığını söyleyince Battal onu orada öldürüp helak eder.

Devler gibi cadıların da bazıları saraylarda yaşar. Hilal câzûnun da sarayında, hükümdar peygamber olarak bilinen Hz. Süleyman tahtında oturduğu anlatılmaktadır. Hz. Süleyman kıssasına bir telmih vardır, ancak ayrıntıya girilmez. Battal Gazi, Hz. Hızır'ın da yardımı ile bu câzûnun belasından da kurtulmayı başarmıştır.

2.2.6. Ra'ıd Câzû

On dokuz bölümden oluşan Battalnâme metninin on yedinci bölümünün adı, bizzat bu câzû ile anılmaktadır. “Bu Meclis Seyyid-i Battal-ı Gâzî'nin Ra'ıd Câzû ile Mâcerasıdır” şeklinde adlandırılan on yedinci bölüm, destanda halifenin kızını kaçıran Ra'ıd câzûnun haberinin Seyyid Battal'a iletilmesi ile birlikte, onun bu câzûnun peşine düşüp yaşadığı maceraların anlatıldığı bölümdür. Bölümün başında olanlar şöyle anlatılır: “...Meger kim halifenin hatunı Sa'ide Banu bir gice bağçe içinde zarılık idüp kızı için aglardı. Ol dem iki yeşil kuşlar gelüp bir agaca kondılar. Biri eyitdi: “Halifenün hâtunu niçün aklar?” Ol biri eyitdi: “Kızın aldılar anın-çün aklar.” Ol biri gine eyitdi: “Yâ kim aldı, bunun kızın?” Ol biri eyitdi: “Ra'ıd câzû kapdı. Şimdi anın katındadır.” didi. “Ol biri eyitdi: “Ra'ıd câzû kanda olur?” Ol biri eyitdi: “Yedi deniz geçer, andan öte 'Aynü'l-kıtır dirler bir yer vardır, anda olur. Ra'ıd câzû bu diyardan kırk kız oğlan kapmışdır mel'un.” didi. Böyle diyecek ol kuşlar söyleşdiler, andan uçup gitdiler. (Demir ve Erdem, 2006a: 299).

Masallarda çoğu zaman güzel kızları ve çocukları kaçırdığı bilinen cadılar gibi, Ra'ıd câzû da kırk kız oğlanı (yani bakire kızı) kapıp yanında götürmüştür. Bunlardan birisi de halifenin kızıdır. Olanları Battal'ın duymasının ardından yaşananlar destanda şöyle gelişmiştir: “... bir zamandan sonra gördiler kim bir kişi çıka geldi. Kırk arış kadd-ı kameti var, dîv şekilli bir ejderhâya benzer, kuyrugundan od saçar. Bunlar dahi bunu görünce korkdılar. Andan bir kez çağırıp eyitdi: “Benim, Ra'ıd câzû! Ey nâ-bekarlar! Benim şikargâhımda ne istersiniz?” deyüp la'în ilerü gelip Kantar'ı bir kez kuşagından kapdı, iki pâre idüp yabana atdı. ... Câzû dahi bir efsun

okudu, dört yüz kişiyi oda yakdı... Seyyid hazret ol dem kâfiri gözledi, la'înin kasdına okı atdı. Sağ gözine ugradı. La'înin kafasından çıkdı. Andan bir tarraka kopdı. Ra'îd câzû artık belürsiz oldı.” (Demir ve Erdem, 2006a: 300).

Daha sonra Tamus-ı Peri ile buluşan Battal Gazi, onun sayesinde ‘Aynü’l-kıtır denilen, Ra’îd câzûnun makamına ulaşır. *“Ol dem Seyyid hazret gördi kim kal’ânın kapısı açıldı ve Ra’îd câzû taşra çıkdı ve elinde bir elmas kılıç bir kez çağırıp eyitdi: “Ey Tâmusî! Benim düşmanımı bunda getürdin. İmdi evvel anın hakkından gelem, andan seni dahı öldürem.” didi. Andan câzû sihre başladı. Seyyid hazret dahı bir ok kirişde kodı ve câzûya atdı. Câzûnun alınına ugradı, ensesinden çıkup yere gark oldı. Ol dem la’în atından yıkıldı. Seyyid hazret dahı irişdi, la’îne bir kılıç urdı, iki pâre eyledi ve kan dahı ol kadar akdı kim sankim yüz deve anda bogazlanmış, câzûdan öyle kan akdı.”* (Demir ve Erdem, 2006a: 303).

Metnin bu bölümünde bahsi geçen cadıyı tarif eden önemli cümleler bulunmaktadır. “Kırk arış kadd-ı kameti var, div şekilli bir ejderhaya benzer, kuyrugundan od saçar.”, “...elinde bir elmas kılıç...”, “sankim yüz deve anda bogazlanmış, câzûdan öyle kan akdı.” cümlelerinden, onun da diğer câzûlar gibi kırk arşın boyu olduğu, dev gibi hatta ejderha gibi görüldüğü, kuyruğundan ateşler saçtığı, elmadan bir kılıca sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Battal onu öldürdüğünde, câzûdan akan kanın yüz deve boynuzlansa akacak kan kadar fazla olduğunun söylenmesi, bu yaratığın masalsı büyüklüğünün tasavvuruna örnek gösterilebilecek bir açıklamadır.

Destanda cadılar, esas kahramanın karşısına çıkan engellerden -daha çok din düşmanlarından- birisi olarak anılmıştır. Cadıların masallardakine benzer özelliklerini, bu metinde de taşıdıkları gözlenmiş olup, kimi zaman bazı farklı fonksiyonların icrası için de kullanılan bir motif olduğu tespit edilmiştir.

Destan metnindeki küplere binen, ellerine bir yılanı kamçı edinen, küçük çocukları kaçırıp onları pişirerek yemeye çalışan cadılar, masal cadısını hatırlatır. Metinlerde daha çok İslamiyet’i yayma düşüncesi içinde olan destan kahramanının önüne çıkan cadılar, iyiliğin temsilcisi olan Battal Gazi karşısında yer alarak kötülüğüsembolize etmişlerdir.

2.3.Ejderhalar/Canavarlar

2.3.1. Ejderhalar Şahı (Harsan)

Battal Gazi’nin Kaf Dağı’na yolculuk yaptığı bölümde karşılaştığı yaratıklardan birisi de ejderhalardır. Battal Gazi, Asced ile birlikte çıktıkları yolculukta ak bir dağa gelir. Seyyid yol bulmak için gidince Asced’in etrafına birkaç canavar yaratık toplanır. Battal Gazi geri döndüğünde olanlar ise şöyle anlatılır: *“Gördi kim ‘Asced ve kamu ‘asker konmuşlar tururlar ve hazan yaprağı gibi ditreşürler ve ol itler galabalık itmişler. Üzerlerine hüçûm iderler. Uluşup turırlar. Çün ‘Asced Seyyid hazretini gördi,*

âh eyledi ve eyitdi: "Ey şâh-ı cihân! Ejderhâlar agzına düşdük." Seyyid eyitdi: "Hiç üşenmen, siz turun. Ben varayım, göreyim ne kavmdır?" deyüp ilerü yöridi ve bunların dillerince haykırup eyitdi: "Siz bizden ne istersiniz?" didi.

Onlar buraya âdemoğullarının gelemeyeceğini söyleyince Battal da kendisini padişahlara iletmelerini ister. Padişahlarının adı Harsan'dır ve adamları Seyyid'i onun yanına götürürler.

"Çün Seyyid hazretin anın katına iletdiler, Seyyid hazret geçdi, oturdu. Harsan eyitdi: "Sen bunda neylersin, ey âdemi ve bizim dilimizi kanda öğrendin?" didi. Seyyid hazret eyitdi: "Ben sizdenim. Küçükden beni bu aradan almışlar ve âdemiler içinde büyümüşem. ..." (Demir ve Erdem, 2006a: 272-273).

Sonra Battal, Asced şahına, onun iki oğlunun Kıl Buraklar'da² esir olduğunu, onları kurtarırsa güzel kızını ona vereceğini söyler. Harsan kızı

² Metnin bu bölümünde geçen "Kıl Burak" isimli kavim, fonetik olarak Oğuz destanlarında geçen İt-Barak/Kıl Barak kavmini hatırlatmaktadır. Bk. (Aça, 2013: 153-165; 241). Kıl Burak kavmi Battal Gazi Destanı'na göre insanlar diyarının ötesindeki yaratıklar diyarında bir kavimdir. Bu kavim Battal Gazi'nin Kaf Dağı'na seyahati sırasında karşılaştığı "Seksarlar, Kilimküşler" vb. yetmiş iki taifeden birisidir. Battal Gazi, diğer kavimlere yaptığı gibi onların da padişahı olan Unuk'u öldürüp derisini kendi suretine geçirmek suretiyle onlara hükmetmiş ve dilediği görevleri yaptırmıştır. Buradaki Kıl Burak kavminin sureti hakkında ayrıntılı bir bilgi geçmez.

"Oğuz Han'ın fetihlerinde karşısına çıkan en büyük düşman hükümdar ise Kıl (veya İt) Baraktır. Kıl Barak, İtil'in ötesinde Karanlık ülkesine yakın yerlerin hükümdarıdır. Bu yerlerin halkının erkekleri çok çirkin olup, yüzleri köpek yüzüne benzemekte imiş. Kadınları ise güzelmış. Bunlar savaşacakları zaman derilerine ak ve kara renkte tutkallar sürdüklerinden kendilerine ok ve kılıç işlemiyormuş. Bu sebeple yapılan savaşta Oğuz Han yeniliyor ve askerlerinden çoğu öldürülüyor Oğuz Han çekilmek zorunda kalıyor. Sonra elde edilen kadınları ile hileleri anlaşılıyor, yapılan bir baskın ile Kıl Barak yenilip öldürülüyor" (Sümer, 1959: 369).

Reşideddin Oğuznâme'sinde Kıl-Baraklar ile ilgili kısım şöyle anlatılır:

"Kıl-baraqılıların âdeti şöyle idi: dövüş olacağı zaman iki havuzdan birisini kara, birisini de ak tutkalla doldururlardı. Dövüşten önce ak tutkal havuzuna çıplak olarak girerler, bu tutkal onların kıllarına yapışır. O havuzdan çıkınca beyaz kumda yuvarlanırlardı. Oradan kara tutkal havuzuna girerler ve kara kum üzerinde yuvarlanırlardı. Bu madde üç defa vücutlarında kuruduktan sonra, gövdelerine hiçbir silah tesir etmezdi. Kıl-baraqılılardan dövüşe giren bu iki kişi böyle yapıp Oğuz'un iki elçisi ile vuruşmaya başladılar. Silahlarla gövdeleri- ne yapılan vuruşlar hiç tesir etmedi. Sonunda bu iki elçi, onların elinde öldüler. Yedi kişi de oradan dönerek durumu Oğuz'a anlattılar. Oğuz buna hiç aldırmaz etmeyerek Kıl-baraklılara karşı gidip savaştı. Düşmanlar galip geldiler ve Oğuz'un askerlerinden pek çok kimse öldürüldü diğerleri de dağıldılar. Oğuz bu işte savaş ve mücadelenin fayda vermeyeceğini anladı. Döndü ve büyük bir ırmağa geldi. Askerin bir kısmı bunu gemi ve sallara binerek, bir kısmı da yüzerek geçtiler. Kıl-baraklılar köpekler gibi çıplak ve yaya olduklarından onların bu ırmaktan geçmeleri imkânsız idi. Oğuz "iki su arası"na indi ve perişan olup dağılan askerlerini toplamak üzere orada yerleşti." (Togan 1982: 25).

Bahaeddin Ögel'e göre Oğuz Destanı'nda geçen Kıl-Barak sözü, İt-Barak'ın bir sıfatla tarif edilmiş bir karşılığıdır. Ayrıca Ögel'e göre Türkler Müslüman olduktan sonra, Barak sözü yerine, Kur'an'da geçen Burak adını kullanmışlardır. O yüzden aynı kişiye bazı kaynaklar Barak derken bazıları Burak demiştir (Ögel, 2014: 211).

duyunca hemen harekete geçer ve ejderhalarını gönderip kızı görmelerini ister. Bunlar bir cariyeyi düzüp gösterirler. Harsan inanınca adamlarını gönderir ve kızla tek kalmak ister. Tek kaldığında ise Seyyid Battal ejderhalar şahı Harsan'ı Müslümanlığa davet eder, kabul etmeyince de boğar ve derisini yüzer.

Sonuç

Hem yerüstü hem yeraltı dünyasını konu edinen masal ve destan türlerinin, olayların geçtiği mekânlar, olaylarda yer alan çeşitli kahramanlar itibariyle de benzerlik taşıdığı görülmektedir. İslamiyet sonrası destanlarda, İslam kahramanı olarak destanları oluşan Battal Gazi, Saltuk Gazi, Danişmend Gazi, Hz. Hamza, Hz. Ali gibi karakterlerin, bu dini yüceltmek adına yenilmez birer kahramana dönüştüğü, bu gerçeklikten kopuşun da bazı bölümlerde masallara has motifler ve üslupla sağlandığı tespit edilmiştir.

Dini destanlar kapsamında değerlendirilen ve incelememize konu olan destan metni Battalnâme'de, masala ait unsurlar, sadece kahramanı daha güçlü göstermek için değil, iyi ile kötü çatışmasını her yönüyle vurgulamak adına da yer almıştır. Bu metin, büyük dinlerin daima öngördüğü büyük mücadelenin; yeraltı ile göğün, Mesih ile Deccal'in, Şeytan ile Tanrı'nın nihai büyük mücadelesinin işlendiği eserlerden birisidir. Dinin etkisi altında oluşan bu destanda, yeryüzü bir mücadele alanıdır. Kötülüklerin merkezi kabul edilen yeraltı dünyası ile iyiliğin ve Tanrıların meskeni kabul edilen gökyüzünün arasında yer alan yeryüzü, bu mücadelede tüm varlıkların bulunduğu yegâne mekân olarak öne çıkar.

İslamiyet sonrası Türk destan metinlerinde iyiliğin temsilcisi olarak karşımıza Battal Gazi, Saltuk Gazi, Hz. Ali gibi kahramanlar ve onların yardımcısı olarak yer alan iyilik perileri, Müslüman cinnîler, Hızır gibi unsurlar çıkar. Kötülüğün en büyük temsilcisi ise kâfir orduları ve krallarıdır, ancak kötülük de sadece insanlar ile temsil edilmez. Dini niteliği olan bu eserlerde görünen ve görünmeyen tüm varlıklar olaya dâhil olacağı için görünmeyen âlemin varlıklarından kâfir cinnîler, cadılar, büyücüler, yeraltı âlemi ile ilişkisi olan devler, ejderhalar gibi yaratıklar da kötülüğün safında yer alan motifler olarak destanda yer bulmuşlardır.

Tüm bu bilgiler ışığında Battalnâme'de geçen Kıl Buraklar ile Oğuz Destanı'nda yer alan Kıl Barak kavminin yalnızca fonetik olarak benzer bir adlandırmadan oluştuğu görülmüştür. Bir okuma tercihi olarak "Burak" tercih edilmiş olabilir mi diye çalışmayı hazırlarken faydalandığımız Necati Demir'in "Battal-nâme (Eski Türkiye Türkçesi)" adlı eserinin arkasında vermiş olduğu tıpkıbasımda yaptığımız okumada da "Kıl-Burak" kelimesi yazılırken her seferinde "b" harfinin üzerinde ötre kullanıldığı görülmüş, bu da bize kelimenin "Burak" şeklinde okunmasının doğru olduğunu düşündürmüştür. Fiziki özellikler olarak da aynı veya benzer özelliklerinden bir bahis bulamadığımız Kıl Burak kavmi tarihteki "Kıl-baraklar" adlandırması ile yalnızca sessel bir benzerlik taşımaktadır.

Dini destan niteliğindeki bu eserlerde kahramanın geçirdiği süreç, bize bir erginleme serüvenini de anımsatmaktadır. Bu noktada kutsala ulaşma, doğal olarak çeşitli engellerle doludur ve bu engellerin aşılması ile erginlenme, olgun insan olma, kemale ulaşma gerçekleşecektir. İslamiyet sonrası Türk destanlarından Battalnâme’de de kahramanın karşısına çıkarak onlarla mücadele içine giren varlıklardan her biri, bu engellerden birisidir. Bu engeller, Battal’ın karşısına çıkan engeller olarak görülse de esasında nihai amacı İslamiyet için mücadele etmek olan bir kahramana karşı koydukları için, İslamiyet’in düşmanı olarak da görülebilirler. İslamiyet kahramanımız Battal Gazi için aydınlığı ve iyiliği simgelerken, bu aydınlığı karanlığa dönüştürmeye çalışan câzular, ejderhalar ve devler, karanlığın yani kötülüğün temsilciliğini yapmaktadırlar.

İslamiyet sonrası Türk destan metinleri için dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da bu metinlerin Arap hikâyecilik geleneğinden büyük derecede etkilenmiş olmasıdır. Battal Gazi Destanı gibi bir metnin bir Arap kahraman üzerine kurulu olması bile bu etkiyi kanıtlar niteliktedir. Çöl hayatının yaşandığı Arap kültürü, bu hayatının neden olduğu serapların da etkisi ile anlatıları içerisinde daima fantastik motiflere yer vermişlerdir. Daima hayal gören insanlar, anlatılarını da bu hayali dünyanın yaratıkları ile kurgulamışlardır. İslamiyet’in yayılmasını işleyen İslami dönem Türk destanlarından Battal Gazi de İslamiyet’in çıkış noktası olan Arap yarımadasının hikâyecilik geleneğinden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. İncelediğimiz destanda kötülüğün temsilcisi olarak çok sık rastlanan cinler, cadılar, periler, devler, ejderhalar gibi motiflerin bu etki ile de yer aldığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet (2016). “Tıva Kahramanlık Destanı “Kaŋıvay-Mergen”de Kötülük Sorunu”. *Türkiyat Mecmuası*, 26/2, s. 1-9.
- AÇA, Mustafa (2013). *Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi*, 3. b., Konya: Kömen Yayınları.
- ATMACA, Şule Gül (2015). *İslamiyetten Sonraki Destanlarda (Battal-nâme, Dânişmend-nâme ve Saltuk-nâme) İslami Karakter ve Tipler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- BAKIRCI, Nedim (2014). “Eflatun Cem Güney’in “Masallar” Adlı Kitabında Yer Alan Metinlerde Mitolojik Unsurlar”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), s. 37-52.
- BANARLI, Nihat Sami (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BAYRAKTAR, Zülfikâr (2014). “Altay Türklerinin Destani Maaday Kara’da Kadın Kara Şaman Tipi Bağlamında Abram Moos Kara Taacı Karakteri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”. *Siberian Studies (SAD)*, 2/5, s. 1-24.

- BORATAV, Pertev Naili(1979). “Battal”.*İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, II, s. 344-351.
- CUNBUR, Müjgân (1988). “Anadolu Gâzileri ve Edebiyatımız”. *Erdem-Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 3/9, s. 777-807.
- DEMİR, Necati ve Erdem, Mehmet Dursun (2006a). *Battal-name (Eski Türkiye Türkçesi)*. Ankara: Hece Yayınları.
- DEMİR, Necati ve Erdem, Mehmet Dursun (2006b). *Battal Gazi Destanı*. Ankara: Hece Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2011). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KAYABAŞI, Onur Alp (2016). *Destan ve Hükümdar-Türk Destanlarında Devlet ve Yönetim*. Konya: Kömen Yayınları.
- KÖKSAL, Hasan (1984). *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*.Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- OĞUZ, Gürsel Yaktıl (2011). “Aksiyon Filmlerinde İyi ve Kötünün Temsili: Die Hard Üzerine Bir İnceleme”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7/1, s. 148-160.
- ÖGEL, Bahaeddin (2014). *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ali (1986). *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- SARAR, İ. Ali (1997). *Seyyit Battal Gazi Bildiriler*. Eskişehir: Sarar Yayınları.
- SAY, Yağmur (2009). *Türk İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyit Battal Gazi ve Battalnâme*. Ankara: T.C. Eskişehir Valiliği Yayınları.
- SÜMER, Faruk (1959). “Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler I. Reşidüddîn Oğuznâmesi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 17/3-4, s. 359-455.
- ŞEN, Ürün (2012). *Türk Romanında Kötülük (Başlangıçtan 1950'ye)*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi.
- TANER, Nuri (1993). “Masal Metinlerine Göre Devlerin Anatomik Yapıları, Yaşama Biçimleri ve Masallardaki İşlevleri”,*Adana Valiliği-Çukurova Üniversitesi II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu20-24 Kasım 1991*. s. 229-244, Adana Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- TİMURTAŞ, F. Kadri (1965). “Türk Destanları”, *Türk Kültürü*, 3/33, s. 577-582.
- TOGAN, Z. Velidi (1982). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TDK (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. (Haz. Şükrü Haluk Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YILDIRIM, Seyfullah (2012). *Kazak Türk Folklorunda Epik Anlatmalar (İnceleme-Metin)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi.
- YILDIZ, Naciye (2010). “Türk Destanlarında Kötü Huylu Devler”, *Millî Folklor*, 11/87, s. 41-51.